

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: مطالعات زنان

گرایش: زن و خانواده

عنوان

موازنه حقوق و اخلاق در طلاق با تاکید بر قاعده لاضرر و لاضرار

استاد راهنما

دکتر الهام شریعتی

دانشجو

عظیمه حیدری

شهریور ۱۳۹۷

ب

کلیه دستاوردهای این پژوهش متعلق به دانشگاه الزهرا- سلام الله علیها- می باشد.

تقدیم

این پژوهش را تقدیم می‌نمایم به ساحت مقدس حضرت زهرا سلام الله علیها برجسته
ترین بانوی عالم و به شهید بزرگوار علی خلیلی که با توسل به ایشان راه را پیمودم؛
باشد که این تحفه ناچیز را بپذیرند.

سپاس

سپاسگزاری خود را نثار کسانی می نمایم که زحمات بیشماری را برای

رشد و تعالی این حقیر متحمل شده اند؛ پدر و مادر عزیزم.

همچنین تشکر ویژه می نمایم از استاد راهنما سرکار خانم دکتر شریعتی

که هدایت و راهنمایی بنده را در انجام این پژوهش بر عهده گرفتند.

چکیده:

در مبانی اسلام، خانواده پیمانی الهی و مقدس معرفی شده است که مرکز عبودیت پروردگار است و اساس آن بر اصولی چون مودت و رحمت قرار گرفته است. حسن معاشرت در خانواده چه در زمان انعقاد پیوند زناشویی، تقویت بنیان خانواده و چه در زمان جدایی یکی از بزرگترین نیازهای زوجین لحاظ شده است.^۱ طلاق نیز در قرآن با الفاظی چون جمیل، معروف و احسان قرین شده است. در تفاسیر مختلفی چون المیزان، تبیان، کشاف، مجمع البیان، جوامع الجامع، شبر، صافی از آن با طلاق بدون مشاجره یاد شده است. همچنین با توجه به برخی از دیدگاه‌های اصولی و بر اساس قاعده لاضرر و لاضرار، هر گونه آسیب رساندن به همسر در زمان جدایی منع گردیده است. بنابراین اسلام در مرحله نخست، با توصیه‌های اخلاقی تلاش در جهت کاهش طلاق می‌نماید و در صورت ضرورت، خواستار آن است تا با کمترین آسیب و اضرار به دیگری، انحلال صورت گیرد. این امر جز به مدد گسترش اخلاق در جامعه ممکن نخواهد بود. این پژوهش با روش کیفی و شیوه توصیفی-تحلیلی در صدد آن است تا با استفاده از جمع آوری اطلاعات از طریق مراجعه به کتابخانه و فیش برداری و تعمق در آیات و روایات؛ به نگرش صحیح اسلامی در مورد وظایف اخلاقی زوجین در هنگام طلاق و پس از آن بپردازد. نتایج تحقیق حاکی از آن است که نحوه برخورد اخلاقی در طلاق یکی از الزامات دینی محسوب می‌شود. بنابراین لازم است تا افراد با آگاهی یافتن از آموزه‌های اخلاقی که ضامن سلامتی افراد و اجتماع است؛ حدود و ثغور این پدیده را دریابند و با نهادینه سازی آن در اجتماع به کاهش پیامدهای منفی این پدیده بپردازند.

واژگان کلیدی: اخلاق، انحلال، حقوق، طلاق، قاعده لاضرر و لاضرار.

^۱ نساء، ۱۹

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات.....	۲
۱- مسئله پژوهش.....	۲
۲- پرسش‌های پژوهش.....	۳
۱-۲- پرسش اصلی:.....	۳
۲-۲ پرسش‌های فرعی:.....	۳
۳- اهداف پژوهش:.....	۴
۴- ضرورت تحقیق.....	۴
۵- زمینه پژوهش.....	۵
۵-۱- مطالعات پیشین.....	۵
۵-۱-۱- کتاب.....	۵
۵-۱-۲- مقاله.....	۵
۵-۱-۳- پایان نامه.....	۶

- ۶- روش پژوهش ۷
- ۷- چینش و فصل بندی ۷
- ۸- نوآوری پژوهش ۷
- فصل دوم: مفهوم شناسی ۱۰
- ۱- مفهوم خانواده ۱۰
- ۱-۱- معنای لغوی ۱۱
- ۱-۲- معنای اصطلاحی ۱۳
- ۲- مفهوم اخلاق ۱۴
- ۲-۱- معنای لغوی: ۱۵
- ۲-۲- معنای اصطلاحی: ۱۶
- ۲-۳- هدف و غایت در اخلاق ۱۸
- ۲-۴- اقسام اخلاق: ۱۹
- ۲-۵- مبنا و منشاء اخلاق ۲۱
- ۲-۶- جایگاه اخلاق در اسلام: ۲۲

- ۲-۷- مصادیق اخلاق در قرآن و روایات:..... ۲۴
- ۳- مفهوم حقوق..... ۲۵
- ۳-۱- معنای لغوی..... ۲۵
- ۳-۲- معنای اصطلاحی..... ۲۶
- ۳-۳- هدف و غایت حقوق..... ۲۷
- ۳-۴- مبنا و منشاء حقوق..... ۲۷
- ۳-۵- اقسام حقوق..... ۲۸
- ۳-۵-۱- حقوق وضعی الهی و حقوق وضعی بشر..... ۳۰
- ۳-۵-۲- حقوق وضعی، عقلی و قراردادی..... ۳۰
- ۳-۶- محدوده روابط حقوق و اخلاق..... ۳۱
- ۴- مفهوم طلاق..... ۳۷
- ۴-۱- معنای لغوی..... ۳۷
- ۴-۲- معنای اصطلاحی..... ۳۹
- ۴-۳- پیامدهای طلاق بر خانواده..... ۳۹
- ۵- مفهوم قاعده لاضرر و لاضرار..... ۴۱

- ۴۲..... ۵-۱- مفاد قاعده لاضرر و لا ضرار
- ۴۳..... ۵-۲- تفاوت دو واژه ضرر و ضرار
- ۴۳..... ۵-۳- قاعده‌ی لاضرر و اثبات جبران حکم ضمان
- ۴۶..... فصل سوم: مقررات حقوقی ناظر بر پدیده طلاق
- ۴۶..... ۱- تمکین:
- ۴۸..... ۲- نشوز:
- ۴۸..... ۲-۱- معنای لغوی
- ۴۹..... ۲-۲- معنای اصطلاحی
- ۴۹..... ۳- حکمیت:
- ۵۰..... ۳-۱- معنای لغوی
- ۵۰..... ۳-۲- معنای اصطلاحی:
- ۵۱..... ۴- تفاوت فسخ و طلاق:
- ۵۴..... ۵- شرایط طلاق:
- ۵۴..... ۵-۱- شرایط مطلق:

- ۵۴..... ۲-۵- شرایط مطلقه.
- ۵۶..... ۳-۵- شرط تنجیز در طلاق.
- ۵۶..... ۶- اقسام طلاق.
- ۵۷..... ۱-۶- طلاق رجعی.
- ۵۷..... ۲-۶- طلاق بائن.
- ۵۸..... ۱-۲-۶- طلاق مبارات.
- ۵۹..... ۲-۲-۶- طلاق خلع.
- ۵۹..... ۳-۶- طلاق قضایی.
- ۶۲..... ۷- آثار طلاق.
- ۶۲..... ۲-۷- حقوق مالی زوجین پس از طلاق.
- ۶۲..... ۱-۲-۷- نفقه.
- ۶۴..... ۲-۲-۷- ارث.
- ۶۵..... ۳-۲-۷- مالکیت زن نسبت به مهر.
- ۶۷..... ۴-۲-۷- شروط ضمن عقد.
- ۶۷..... ۵-۲-۷- اجرت المثل و نخله.
- ۶۷..... ۳-۷- حقوق غیر مالی زوجین پس از طلاق.
- ۶۷..... ۱-۳-۷- عده.

- ۶۸..... رجوع : ۲-۳-۷
- ۷۰..... وضعیت اطفال ۳-۳-۷
- ۷۲..... رسیدن کودک به رشد و بلوغ: ۴-۳-۷
- ۷۲..... قاعده لاضرر و لاضرار در قانون ۸-۳-۷
- ۷۳..... ۱-۸ تعریف خسارت معنوی ۸-۳-۷
- ۷۴..... ۲-۸ مصادیق خسارت معنوی در خانواده ۸-۳-۷
- ۷۴..... ۳-۸ لاضرر به معنای نهی حکومتی ۸-۳-۷
- ۷۶..... ۴-۸ کاربرد قاعده لاضرر در حقوق خانواده ۸-۳-۷
- ۷۸..... ۵-۸ نقش لاضرر در صدور حکم طلاق ۸-۳-۷
- ۸۱..... فصل چهارم: اخلاق در طلاق با تأکید بر آیات قرآن و روایات ۸-۳-۷
- ۸۲..... ۱- میثاق غلیظ ۸-۳-۷
- ۸۴..... ۲- وظایف اخلاقی پیش از جدایی در آیات و روایات ۸-۳-۷
- ۸۴..... ۱-۲ بروز اولین نقاط اختلاف ۸-۳-۷
- ۸۴..... ۱-۱-۲ نشوز ۸-۳-۷
- ۸۷..... ۲-۱-۲ شقاق ۸-۳-۷
- ۸۹..... ۲-۲ سفارش به ایجاد صلح در محکمه خانواده: ۸-۳-۷
- ۹۱..... ۳- وظایف اخلاقی حین جدایی در آیات و روایات: ۸-۳-۷

- ۱-۳- پایبندی به اصول اخلاقی در طلاق و عدم اضرار رساندن:..... ۹۱
- ۲-۳- چگونگی رفتار با زن پس از بازگشت به زندگی..... ۹۴
- ۳-۳- احسان و نیکی در صورت بروز طلاق:..... ۹۴
- ۴-۳- طلاق و حفظ حدود الهی..... ۹۵
- ۵-۳- طلاق و پایبندی به اخلاق..... ۹۶
- ۶-۳- پرداخت مهرالتمعه..... ۹۹
- ۷-۳- احسان به زنان..... ۱۰۱
- ۴- وظایف اخلاقی پس از جدایی در آیات و روایات..... ۱۰۳
- ۱-۴- عدم اضرار به همسر در عده..... ۱۰۳
- ۲-۴- پرهیز از دروغ گویی و کتمان کاری..... ۱۰۴
- ۳-۴- ارث بردن زن پس از جدایی..... ۱۰۵
- ۴-۴- پرهیز از کارشکنی..... ۱۰۵
- ۵-۴- طلاق و فرزند پروری..... ۱۰۷
- ۶-۴- اجرت المثل مادر، در هنگام شیر دهی به فرزند..... ۱۰۷
- ۷-۴- طلاق و پرورش روح امید..... ۱۰۸

۴-۸- خواستگاری از زنان در زمان عده:..... ۱۰۹

فصل پنجم: نتایج و پیشنهادهای:..... ۱۱۲

۱- خلاصه پژوهش..... ۱۱۲

۲- پرسش اصلی پژوهش..... ۱۱۳

۳- نتایج پژوهش..... ۱۱۳

۴- پیشنهادهای..... ۱۱۵

فهرست منابع:..... ۱۱۹

الف. کتب عربی..... ۱۱۹

ب. کتب فارسی..... ۱۲۳

ه. قوانین..... ۱۲۷

فصل اول: کلیات

بخش کلیات شامل:

۱- مسئله پژوهش

۲- پرسش‌های پژوهش

۳- اهداف پژوهش

۴- ضرورت انجام پژوهش

۵- زمینه پژوهش

۶- اطلاعات مربوط به روش شناسی

۷- چینش و فصل بندی

۸- نوآوری پژوهش

فصل اول: کلیات

۱- مسئله پژوهش

ازدواج در اسلام امری پسندیده و یکی از نیازهای بشری بوده که به آن توصیه فراوان شده است. حفظ این بنیان نیز یکی از وظایف بزرگ و مهم تلقی می‌شود. این امر تنها با رعایت اخلاق حسنه میسر می‌گردد. تا جایی که در توصیه‌های اسلامی مشاهده می‌کنیم پا را فراتر از حقوق گذاشته و به ایثار و از خودگذشتگی در زندگی خانوادگی توصیه نموده است. همچنین جدال و نزاع و در نهایت طلاق زوجین امری اجتماعی است که ضرر و زیان ناشی از آن به فرد، خانواده و جامعه می‌رسد. جامعه را از حرکت باز داشته و روح پویایی را نابود می‌کند و عشق جوانها را به تشکیل خانواده از بین می‌برد و اعتماد اجتماعی را مخدوش خواهد ساخت.

بنابراین زمانی که خانواده، کارایی خود را از دست بدهد، و دچار اختلال گردد. طلاق به عنوان مبعوض ترین حلال خداوند، زوجین را از بن بست نجات خواهد داد. لیکن چنانچه این نقطه رهایی از حد بگذرد و به سمت افراط و تفریط سوق داده شود؛ حالت انتقام‌گیری به خود بگیرد و فشارهای روانی، مالی و جسمی را به افراد متحمل شود. یک معضل اجتماعی تلقی خواهد شد که بر اساس قاعده لاضرر و لاضرار، این آسیب رساندن و خسارت به دیگری نفی شده است.

بر این اساس حقوق به تنهایی قادر به رفع این آسیب‌ها نخواهد بود و در مواقع اضطرار، برای کاهش این خسارات یا نزدیک شدن به این حالت باید به اصول اخلاقی نگاه دقیق تری داشته باشیم.

۲- پرسش‌های پژوهش

۱-۲- پرسش اصلی:

با توجه به قاعده لاضرر و لاضرار قواعد اخلاقی و حقوقی مرتبط با پدیده طلاق چیست؟

۲-۲ پرسش‌های فرعی:

قوانین حقوقی ناظر بر پدیده طلاق چیست؟

قاعده لاضرر و لاضرار در مورد طلاق چه آثار و نتایجی در پی دارد؟

آموزه‌های اخلاقی قرآن و روایات قبل از جدایی کدامند؟

آموزه‌های اخلاقی قرآن و روایات حین جدایی چیست؟

آموزه‌های اخلاقی قرآن و روایات پس از جدایی کدامند؟

۳- اهداف پژوهش:

هدف از انجام این پژوهش، تبیین ضرورت موازنه حقوق و اخلاق با تاکید بر قاعده لاضرر و لاضرار در طلاق می‌باشد.

۴- ضرورت تحقیق

خانواده اساسی ترین نهاد جامعه است که بر همه‌ی ابعاد زندگی فردی و اجتماعی بشر اثرگذار خواهد بود.

طلاق به عنوان امری غیر قابل پذیرش و مذموم اثرات منفی فراوانی بر افراد درگیر از جمله زوجین و فرزندان دارد. به علاوه چنانچه مرد با اهداف نامشروع خود، تمایلی به طلاق نداشته باشد، این فرایند به کندی صورت خواهد گرفت که گاه سالها به طول می‌انجامد، این امر سبب خواهد شد تا اثرات مخرب آن نیز مضاعف گردد.

طولانی شدن فرایند طلاق پیامدهایی منفی فراوانی از جمله، اقتصادی، عاطفی و روانشناختی را به خانواده تحمیل می‌کند که با افزایش زمان این هزینه‌ها و آسیب‌ها غیر قابل تحمل خواهد شد.

به علاوه بی‌اخلاقی‌ها در طی این فرایند نقش مهمی در ایجاد و تشدید کینه‌ها و دوری زوجین پس از وقوع طلاق خواهد داشت و امکان هرگونه بازگشت مجددی را از آنان سلب خواهد کرد. در حالی که اسلام آنچنان زوجین را به رعایت اخلاق حسنه در انجام مبعوض ترین حلال خداوند که عرش الهی را به لرزه در می‌آورد. (حر عاملی، ۱۴۰۹ هـ ق، ج ۲۲: ۹) دعوت کرده است؛ که گویی هیچ‌دعوایی در میان نیست؛ تا در صورت پشیمانی زوجین به راحتی به کانون خانواده باز گردند.

بنابراین ضروری است با آگاهی بخشی و التزام به دستورات اسلامی و اخلاقی گامی بلند در این جهت برداریم.

۵- زمینه پژوهش

۵-۱- مطالعات پیشین

پژوهش‌های زیادی به ماهیت، عوامل تاثیر گذار، آسیب‌ها و راهکارهای فقهی حقوقی، روانشناسی و جامعه‌شناسی طلاق پرداخته‌اند. لیکن کتابی، به طور مستقل در موضوع اخلاق جدایی زوجین نوشته نشده یا حداقل به دست ما نرسیده است. برخی از عناوین مشابه در ادامه ارائه می‌گردد.

۵-۱-۱- کتاب

کتاب «موازنه‌ی حقوق و اخلاق در خانواده» اثر مریم احمدیه؛ سال ۱۳۸۲ را می‌توان نام برد. که با نگاهی کلی اخلاق و حقوق را در بحث خانواده مطرح می‌نماید. این کتاب توسط انتشارات شورای فرهنگی اجتماعی زنان به چاپ رسیده است.

۵-۱-۲- مقاله

مقاله‌ای تحت عنوان «تاثیر قاعده لاضرر در انحلال کانون خانواده (فسخ، طلاق، موت فرضی) در ابعاد فقهی و اجتماعی» به چاپ رسیده و در این مقاله نویسنده در صدد است تا با بررسی قاعده لاضرر تاثیر آن را در پدیده طلاق مطرح نماید.

مقاله دیگری تحت عنوان «تاکید بر اخلاق، تلطیف در حقوق، دو ضرورت ناگسستنی در خانواده» توسط عزت میر خانی به رشته تحریر در آمده است و در مجله شورای فرهنگی اجتماعی زنان شماره ۲ به چاپ رسیده است.

۵-۱-۳ پایان نامه

پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان «ارزیابی اخلاقی طلاق در نگرش اسلامی» توسط نرگس زرین جویی با راهنمایی دکتر اعظم وفایی در دانشگاه قم به نگارش در آمده است و در سال ۱۳۹۳ دفاع شده است.

در پایان نامه دیگری تحت عنوان «تاثیر متقابل ارزش‌های اخلاقی و حقوق اسلامی در حوزه خانواده» نوشته زهرا آل اسحاق در دانشگاه امام صادق (ع) واحد خواهران به رشته تحریر در آمده است.

پایان نامه کارشناسی با عنوان «رابطه‌ی حقوق و اخلاق در خانواده» که خانم دکتر مهدوی کنی راهنمایی آن را بر عهده داشته است و توسط زینب ریاضت نگارش شده، در دانشگاه امام صادق (ع)؛ بخش خواهران دفاع شده است.

همچنین مقالات فقهی و حقوقی دیگری در این زمینه وجود دارد که گاه به ماهیت طلاق می پردازند و گاه با نگاهی صرفاً اخلاقی و یا حقوقی به این پدیده می نگرند. لیکن هیچ یک از آثار به طور مشخص به موضوع پیش‌رو نپرداخته اند.